

Теон ЦИНГО

Институт за
национална
историја – Скопје

ЕДЕН ГЕРМАНСКИ ДОКУМЕНТ ЗА СОСТОЈБАТА ВО МАКЕДОНИЈА ВО 1927 ГОДИНА

Поделбата на Македонија со договорот од Букурешт во 1913 година и верификацијата на таа одлука со версајскиот систем на договори по Првата светска војна креирале состојба на исцртување нови граници, дефинирање нови интересни сфери и тенденции за прираст на населението по пат на асимилација. Таа поделба на Македонија претставувала и поделба на големите сили на два блока, на две групи кои ги поддржувале или им се спротивставувале на ревизионистичките идеи поврзани со Балканскиот Полуостров. Британските политички лидери и дипломатски претставници сметале дека границите на Балканот го добиле својот конечен облик и дека *македонското прашање* е решено со поделбата помеѓу Бугарија, Грција и Кралството на Србите, Хрватите и Словенците. И нивните француски колеги го делеле истиот став. За да биде зачуван мирот на Балканот, а притоа да не бидат загрозувани интересите на Грција и на Кралството на СХС, Британците и Французите ги игнорирале сите апели, декларации, резолуции и писма кои во себе ги содржеле барањата за создавање автономна Македонија како засебен субјект или, пак, во рамките на евентуалната балканска федерација.

Втората група големи држави кои посакувале промена на балканските граници ја сочинувале Италија и Советскиот Сојуз. Италијанските интереси на Балканскиот Полуостров се коселе со постоењето на Кралството на СХС и поради тоа Италијанците, всушност, ги поддржувале сите држави и движења кои се обидувале да го забрзаат процесот на распаѓање на јужнословенската држава. Советскиот Сојуз и Коминтерната со сите сили се труделе

да го наметнат своето влијание врз *балканските незадоволници* на патот до светска револуција. Реализацијата на таа замисла предвидувала создавање балканска федерација, во која Македонија би претставувала рамноправна единка.

Единствените две држави кои пројавувале мал интерес за случувањата на Балканот и во Македонија биле Соединетите Американски Држави и Германија. Основната причина за тоа дистанцирање на САД била таканаречената политика на изолационизам, додека Германија во декадата по Првата светска војна била принудена да го насочи вниманието кон обновата на сопствената држава и да се соочи со последиците од поразот. Во триесеттите години на дваесеттиот век, веднаш штом Германија повторно станала глобален економски и воен фактор, таа отворено го покажала својот интерес кон југоисточна Европа.

Документот што го презентираме претставува извештај составен од страна на специјален дописник на германското Министерство за надворешни работи во 1927 година. Значаен е бидејќи во него се содржани важни информации за економската состојба во вардарскиот дел од Македонија и за положбата на населението. Тој содржи и информации за односот на српските власти и нивните напори за денационализација и асимилација на Македонците преку легални и нелегални методи. Извештајот претставува релевантен извор, од прва рака, составен од човек кој бил најмалку двапати на теренот и можел да ја согледа реалната состојба. Иако авторот смета дека населението во Македонија е со бугарска самосвест, а јазикот на кој зборува го смета за бугарски дијалект, потребно е да се направи анализа на неговото гледиште врз основа на кое ги извел тие заклучоци. Паролата што ја истакнувале Македонците за различностите помеѓу нив од една и Бугарите и Србите од друга страна, според него, била мотивирана исклучиво од желбата за добивање политичка автономија и напуштање на идеалот за обединување со Бугарија.

Објавувањето на овој документ има две основни тенденции, имено да покаже каква била економската состојба во делот на Македонија под српска власт и да ги прикаже напорите на Македонците за зачувување на националниот идентитет, константно оспорувани од страна на институциите на системот во Кралството на Србите, Хрватите и Словенците, но и од страна на пропагандата која потекнувала од Бугарија.

Служба: Азија – Источна Европа
Берлин, 13 јануари 1927

Бр. 12

„Смената на режимот“ во Српска Македонија¹

/ Од нашиот дипломатски Н. – специјален дописник од Балканот /

Солун, јануари 1927 г.

Катастрофалните обиди со нивниот режим на насилство и потиснување и потребите на надворешната политика предизвикаа промена на состојбата во која ја оставив Српска Македонија во 1925 г., кога за последен пат претстојував таму. Иако и сега една третина од сите стражари² на Југославија се на служба во Српска Македонија, иако и сега 700 000 Македонци сè уште треперат од власта, разликата не се манифестира во опожарувањето на селата, во затворањето на бугарските училишта, кои ги нема, во забранувањето на бугарската црковна служба, која одамна е отфрлена, туку во протекционистичко-економското охрабрување на Србите колонизирани таму. Тепањата од властите се значително намалени; веќе се расформирани контрачетите меѓу македонските револуционери формирани од Срби бидејќи целиот товар на потиснувачкото владеење сега не е насочен кон гонењето на борците за слобода, туку кон мирното македонско население. Не треба да се смета дека комитациите на ВМРО придонеле за таа промена, бидејќи тие продолжуваат да се држат во рамките на една железна дисциплина, во која секој престап повлекува казна – смртна пресуда, додека, пак, контрачетите грабаа и убиваа без да има некој да ги запре.

За протекционистичко-економската политика на Србите ќе дадеме неколку очигледни примери: додека една македонска трговска куќа која годишно плаќа 360 000 динари за даноци – добива кредит од само 180 000 динари, еден Србин добива 750 000 динари за кредит, а од друга страна има претпријатие основано со вкупно 500 000 динари. 43% од вкупните кредити на Југословенската народна банка во клонот Велес се дадени само на трговци-

¹ Државен архив на Република Македонија, фонд Македонски национален комитет, кутија 7, а.е. 233-235. Со цел што поавтентично да се претстави јазичниот израз на авторот, при објавувањето на документот, меѓу другото, се направени некои отстапки во однос на интерпункциските и правописните правила на македонскиот стандарден јазик.

² Се мисли на жандарми (б. н.).

Срби. Трошоците за еден килограм тутун подготвен за извоз изнесуваат околу 30 динари. Државата, меѓутоа, која го монополизира откупот и продажбата во странство на суровиот тутун му плаќа на производителот 15 до 34 динари за килограм. Општо, македонскиот тутунопроизводител едвај може во најдобар случај да си ги покрие трошоците. Земјоделецот-Македонец не е во состојба да обработува други култури поради климатските и агрикултурно-техничките услови. Малку е подобра состојбата во јужна Македонија, каде што селаните сеат жито, но југословенските државни органи веројатно сè уште не размислиле да го направат и неговиот откуп државен монопол. Да споменеме и за монополот со солта: околу 1,280 кг/ сол чини 5 динари, а околу жито 2 динари – значи околу сол чини колку 2 ½ оки жито. Тој монопол важи за цела нова Југославија и важи во целата држава. Во самата Србија, меѓутоа, солта е поевтина отколку во другите делови на државата. Тој начин на стопанска политика ја разорува целата држава и е диктиран исклучиво од фискални причини. Освен тоа, Македонија не остана незасегната од општиот недостаток на пари и општото скапување. Тешките даноци и слабата куповна моќ на населението, пречките при вршењето на трговијата, поткупливоста и корупцијата на чиновниците, кои во населението гледаат само објект за ограбување, пораснаа до апсурдна централизација во државното управување. Сето тоа се непогоди што особено тешко лежат врз разорената и опустошена провинција која ги преживеа балканската и светската војна.

Всушност, најтешката економска грижа на Македонија е недостатокот од излез на море. Во Македонија човек може да се убеди во очигледноста колку било неразумно од економска точка во 1913 година да се раздели таа земја меѓу Србија, Грција и Бугарија и последиците од таа поделба да бидат уште повеќе влошени од мировните договори од 1919 година. Со векови Солун бил природно пристаниште на Македонија. Сега тоа е отсечено како од Македонија така и од јужна Албанија. Границата кон Југославија /поточно кон Српска Македонија/ од Солун кон Гевгелија е 60 км, токму толку колку и до Бугарска Македонија во насока кон Петрич. Македонија ништо не добива од тоа пристаниште и ништо не експортира кон Солун. Целата трговија со островите и со Мала Азија треба да минува преку Трст, кој од центарот на Македонија, градот Скопје, е на растојание поголемо од 1000 километри. Недостатокот од едно пристаниште, една природна

излезна врата, е главната причина за распаѓањето на центарот на јужна Македонија, градот Битола. До Балканската војна тој беше транзитниот центар помеѓу јужна Македонија и Солун, броеше население од 80 000 души, беше многу пораздвижен од Скопје, а сега, всушност, тој е отсечен од Грчка Македонија, од Солун и од јужна Албанија и бавно умира.

Исто така, во политичка и национална смисла, при таа „смена на режимот“ ништо не е направено за приближување на населението со властите, ниту, пак, за создавање потолерантни услови за културен и за политички развој. Преобратувањето на бугарското население³ во Срби не успеало и е особено карактеристично: младите Македонци, кои се образуваат во српските виши училишта, си го запазуваат своето бугаро-македонско национално чувство и остануваат непомирливи кон Србите. И кога ќе се земе предвид дека селанството таму е конзервативно, лесно може да се разбере разочараноста кај Србите. Селските училишта имаат површно влијание врз младината и таа за три-четири години го заборава сето тоа што го учела во училиштето, со исклучок на читањето и пишувањето. Но бидејќи и Бугарите и Србите се служат со една азбука – кирилицата – ништо не им пречи на некогашните српски ученици со помош на истата азбука да пишуваат и бугарски зборови.

По седумгодишното управување со терор, се создаде состојба која најдобро би можела да се окарактеризира со зборовите на еден српски стражар во Штип, кој ми одговори на поставеното прашање и со зборовите на еден богат селанец од истото место. Првиот, на моето прашање за народноста на населението во штипскиот округ, ми одговори:

– Сите тие се нарекуваат Срби. Но тоа не е вистина. Сите се Бугари.

Вториот, пак, одговори: Шест години како нè убедуваат дека сме Срби. Добро, ние се согласуваме да бидеме Срби, но доколку се случи некаква промена, ние за 24 часа ќе станеме Бугари.

---

³ Авторот на документот постојано го застапува ставот за бугарска национална припадност на населението. Кон крајот на документот авторот наведува дека одреден дел од населението се сметало за различно од Бугарите и Србите, но тоа според него било единствено заради *замислата да се распрсне сомнежот, дека Македонците трагаат соединување со Бугарија.*

Јас повторувам: националната самосвест на населението е толку силна, таа е неизбришливо и темелно култивирана од интелигенцијата.

Извонредно големо значење во смисла на култивирање на националното чувство има Внатрешната македонска револуционерна организација, или како што ја нарекуваат во самата Македонија „Комитетот“, чие влијание и сега е мошне силно. Таа, би рекол, мистична верба во силата на таинствениот, сезнајниот и сеприсутниот комитет кој работи за исполнување на македонската национална идеја и се бори за автономија на земјата е исто така неизбришлива и света како и самото национално чувство. Јас не сум сигурен дали секој Македонец знае кој бил цар Душан и што сторил, но можам да гарантирам дека сите знаат кои биле Даме Груев, Гоце Делчев и Тодор Александров /херои на македонското движење/ и им ги почитуваат имињата.

На крајот на краиштата, Србите беа принудени да отстапат од едно: тие беа принудени да дозволат употребување на бугаро-македонскиот дијалект не само во приватната комуникација и на улицата /порано казнуваа за тоа/ туку и во усната комуникација со властите. Властите тврдат дека јазикот на Македонците не е бугарски, туку само српски дијалект. Тоа е, всушност, еден вид самоизмама. Нема потреба човек да биде филолог, доволно е само да ги знае јужнословенските јазици за да може веднаш да определи дека македонскиот говор е бугарски дијалект. Ако тој се смета за српски дијалект, би можело со истото право да се каже дека и чешкиот јазик може да биде српски дијалект. Србите не отидоа понатаму. Но таа отстапка е доволен доказ за непобедливоста на бугаро-македонското самочувство.

Ако Македонците во смисла на националноста си останаа непомирливи, во политичка смисла се откажаа од многу работи и се подготвени да се задоволат со актуелната состојба. На прво место сега во Македонија не можат да се најдат никакви приврзаници за присоединувањето на Македонија кон Бугарија. Никој повеќе не мисли на тоа и никој не е приврзаник на таа цел. Паролата на Македонците гласи: „Ние не сме ниту Срби, ниту Бугари, туку Македонци – тоа значи, ние сме нешто различно во етнографска и националнокултурна смисла“. И покрај фактот што Македонците и Бугарите се еден ист народ, таа парола е воспоставена за да се распрсне сомнежот дека Македонците трагаат кон соединување со Бугарија. Политичкиот идеал си останува автономијата на

Македонија, но во границите на Југославија, дел од која Македонија и во иднина ќе претставува.⁴ Но политичката автономија е многу далечен и маглив идеал. Неговата премиса е обединувањето на Македонија во целосна единица – на српскиот, на грчкиот со Солун и на бугарскиот дел. Првичните барања, всушност, се културна автономија и самоуправување. Македонците не се противници, туку пламени приврзаници на зачувувањето на Југославија во сегашните граници,⁵ тие се подготвени да ја заштитат од секакво посегнување, но при услови во кои ќе им се даде можност да го развијат сопствениот културен и национален живот. Македонија ќе треба да биде управувана од Македонци, а не од чиновници туѓи за земјата кои го ограбуваат населението; во сите институции да се дозволи употреба на месниот јазик, т.е. на македоно-бугарскиот; во местата каде што доминира македоно-бугарското население наставата во училиштата треба да се води на мајчиниот јазик на населението, а не на српски јазик туѓ за нив; слобода за издавање бугарски весници и списанија, бугарски книги итн. – тоа се основните желби на Македонците. И додека тие желби не бидат исполнети, никаков мир не може да има во Македонија и Македонија ќе личи на тлеечки оган покриен со пепел, кој во секој момент би можел да избувне и да го запали целиот Балкански Полуостров.

---

⁴ Оваа заложба, или идеал, како што го нарекува авторот, претставува поинакво толкување на барањето на населението за политички промени. Ниту една група која дотогаш дејствувала во правец на автономија на Македонија не се залагала за автономија во границите на Југославија. Замислата за автономна Македонија била сведувана на автономија под протекторат на Друштвото на народите или, пак, во рамките на евентуалната балканска федерација.

⁵ Во британските извештаи од теренот во периодот помеѓу двете светски војни не постои информација за постоење на група или на одреден дел од населението кој се залага за зачувување на Кралството на СХС/ Југославија во тогашните граници. Во дописите од теренот постојано се нагласува соработката помеѓу лидерите на македонските организации и Италија, односно Советскиот Сојуз, за создавање автономна македонска држава, притоа нагласувајќи дека Македонците се подготвени да ја реализираат таа желба со секоја од големите сили која би им ја понудила својата поддршка. Британските разузнавачи за првпат тврдат дека постои расположение кај населението во Македонија за останување во рамките на Кралството Југославија, но под услов да се обезбеди културна и политичка локална автономија, во една телеграмата на британскиот амбасадор во Белград, Роналд Кембел, од 3 септември 1940 година испратена до британското Министерство за надворешни работи една година по отпочнувањето на Втората светска војна. Види Тодор Чепреганов, Теон Џинго, Велика Британија и Македонија – Документи (1918 - 1940), (Скопје: Институт за национална историја, 2011), 244.